

ФАКТОРИ ПОГІРШЕННЯ ПЛАТІЖНОГО БАЛАНСУ УКРАЇНИ У 2019 РОЦІ ТА ШЛЯХИ ЇХ ПОДОЛАННЯ

FACTORS OF DETERIORATION OF THE BALANCE OF PAYMENTS OF UKRAINE IN 2019 AND WAYS TO OVERCOME THEM

УДК 339.5.053:339.984

<https://doi.org/10.32843/infrastruct43-64>**Бонецький О.О.**к.е.н., асистент кафедри фінансів
Національний університет
«Львівська політехніка»**Желізняк Р.Й.**к.е.н., старший викладач
кафедри фінансів
Національний університет
«Львівська політехніка»**Кацшин В.М.**к.е.н., асистент кафедри фінансів
Національний університет
«Львівська політехніка»**Bonetsky Orest**Lviv Polytechnic National University
Zhelizniak Roman
Lviv Polytechnic National University**Kashchyshyn Vasyly**

Lviv Polytechnic National University

Стаття присвячена виявленню факторів, які негативно вплинули на платіжний баланс України у 2019 р., виявленню взаємозв'язків між факторами та розробленню пропозицій щодо покращення платіжного балансу у перспективі. Виявлено, що чинником негативного впливу є високий ступінь імпорту товарів, серед яких п'яту частину займає мінеральне паливо. У разі сценарію розвитку паливно-енергетичного комплексу України і забезпечення країни вітчизняним паливом можна замінити до 40% імпорту. Зазначено, що в Україні вже почався незворотний процес зниження видобутку природного газу через зношеність родовищ, що зумовить потребу закуповувати газ у ще більших кількостях і знову негативно впливатиме на платіжний баланс. Доведено, що навіть в умовах низьких цін на енергоресурси все ж варто розвивати паливно-енергетичний комплекс. Обґрунтовано, що заходи урядів країн щодо обмеження свободи пересування людей є заходами протекціонізму. Це означає, що світ у стресових умовах повернувся до протекціонізму, запропоновано імпортозаміщення доцільно використовувати в сучасних умовах.

Ключові слова: платіжний баланс, структура імпорту, імпортозаміщення, лібералізм, протекціонізм, COVID-19.

Стаття посвящена выявлению факторов, которые негативно повлияли на платеж-

ный баланс Украины в 2019 году, выявлению взаимосвязей между факторами и разработке предложений по улучшению платежного баланса в перспективе. Выявлено, что фактором негативного воздействия является высокая степень импорта товаров, среди которых пятую часть занимает минеральное топливо. При сценарии развития топливно-энергетического комплекса Украины и обеспечения страны отечественным топливом можно заместить до 40% импорта. Отмечено, что в Украине уже начался необратимый процесс снижения добычи природного газа из-за изношенности месторождений, что приведет к потребности закупать газ в еще больших количествах и снова негативно влиять на платежный баланс. Доказано, что даже в условиях низких цен на энергоресурсы все же стоит развивать топливно-энергетический комплекс. Обосновано, что меры правительств стран по ограничению свободы передвижения людей являются мерами протекционизма. Это означает, что мир в стрессовых условиях вернулся к протекционизму, предложенное импортозамещение целесообразно использовать в современных условиях.

Ключевые слова: платежный баланс, структура импорта, импортозамещение, либерализм, протекционизм, COVID-19.

The article is devoted to identifying the factors that negatively affected the balance of payments of Ukraine in 2019, identifying the relationships between the factors and developing proposals to improve the balance of payments in the future. It has been found that among the factors of negative impact there is the high degree of imports of goods, a fifth of which is mineral fuel. The identified relationships between sectors of the economy suggest that in the scenario of development of the fuel and energy complex of Ukraine and providing the country with domestic fuel 30-40% of imports (in prices of 2019) can be substituted. Thus, the raw materials of the fuel and energy complex can be both raw materials for the chemical industry, and petroleum refinery products are for the production of polymers. Therefore, it is possible to stop the outflow of dollars from the economy of Ukraine and stabilize the hryvnia exchange rate against major foreign currencies. It is noted that Ukraine has already begun an irreversible process of reducing natural gas extraction due to depreciation of mines, which will necessitate the purchase of gas in even greater quantities and will negatively affect the balance of payments again. This is another argument to draw the attention of society, government and scientists to the problems of the fuel and energy complex. It has been established that Ukraine will not be able to compete with foreign producers in a number of sectors of the economy, but this does not have a significant impact on Ukraine's balance of payments at the moment. The coronavirus pandemic has necessitated quarantine in many countries, which has reduced business activity and energy consumption (which has affected their cost). It is proved that even in the conditions of low prices for energy resources, it is necessary to develop the fuel and energy complex, because this is Ukraine's acquisition of subjectivity in the international arena and part of the national security of the state (including the economic one). It has been justified that government measures to restrict the freedom of movement of people are protectionist measures that, unlike measures of liberalism, have helped to stop the spread of the COVID-19 pandemic. This is an argument that the world has returned to protectionism under stress and the proposed import substitution, which is also a soft protectionist measure, can be used and should be done in modern conditions.

Key words: balance of payments, import structure, import substitution, liberalism, protectionism, COVID-19.

Постановка проблеми. Усі суб'єкти економічних процесів в Україні (окрім, мабуть, нечисленних спекулянтів) зацікавлені у стабільності гривні. Є ціла низка чинників, які впливають на її

стабільність, і в цьому дослідженні виокремлено найбільш значущі, також запропоновано шляхи роботи з ними з метою усунення їхнього негативного впливу.

За підсумками 2019 р., дефіцит Рахунку поточних операцій становив 1322 млн дол. США, з яких дефіцит товарів – 14332 млн дол. США. Цей дефіцит трохи перекрыли інші статті цього Рахунку, а саме (у

¹ ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5797-0310>

² ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9033-4490>

³ ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3635-0136>

млн дол. США): баланс послуг (+1949), баланс первинних доходів (+4753) і баланс вторинних доходів (+6308), з яких найбільший приріст відбувся з оплатою праці з 3,5 млн дол. США у 2018 р. до 12,8 млн дол. США у 2020 р. [1]. Платіжний баланс України (аналітична форма) за 2014–2018 р. у скороченому вигляді наведено у табл. 1.

Дані, наведені у табл. 1, вказують на величезну проблему платіжного балансу через імпорту товарів. Тому доцільно буде проаналізувати імпорту товарів і виявити, які з них можна замінити на вітчизняні шляхом імпортозаміщення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Слід виділити такі публікації, присвячені імпортозаміщенню: у праці [2] наведено теоретичні підходи до тлумачення терміна «імпортозаміщення» та виділено соціально-економічну роль імпортозаміщення; у статті [3] серед запропонованих авторами основних стратегічних пріоритетів державної економічної політики імпортозаміщення названо зменшення залежності від іноземних енергоресурсів; у дослідженні [4] доведено, що імпорту світлих нафтопродуктів становить загрозу енергетичній безпеці України, і запропоновано шляхи подолання цієї загрози через імпортозаміщення; науковці [5] виявили, в якому контексті національна безпека зводиться до економічної, довели загрозу, яку чинить повернення в Україну російського капіталу (переважно на сировинні ринки без інновацій), і запропонували здійснити імпортозаміщення продукції з високою доданою вартістю.

Постановка завдання. Мета цього дослідження – виявити фактори, які найбільше спричинили дефіцит Платіжного балансу України, а також виявити, з яким фактором можна працювати в умовах дуже обмежених ресурсів (у цій ситуації якимраз перебуває Україна).

Виклад основного матеріалу дослідження. Із даних табл. 1 видно, що стаття «D. Зведений баланс» не лише зростає протягом 2014–2019 рр. (що є позитивною динамікою), але й має додатне значення (що означає приток валюти в Україну).

У 2014 р. ситуація була взагалі на грані катастрофи (дефіцит у сумі 13307 млн дол. США). Стаття «С. Фінансовий рахунок» впливає з протилежним значенням, тому у 2014 р. її вплив був негативним (додатне значення), а з 2015 р. – позитивним і з наростаючою позитивною динамікою. Статтю «В. Рахунок операцій з капіталом» можна не брати до уваги через низькі значення показників (але теж добре, що вони додатні). Отож, проблема криється у статті «А. Рахунок поточних операцій». Значення 2014 і 2018 рр. є приблизно однаковими і найгіршими, у 2019 р. – непоганими. Тут негативним є від'ємне значення показника (дефіцит). Тенденція до збільшення дефіциту простежувалася до 2018 р., у 2019 р. – до суттєвого зменшення дефіциту. Але чи стане динаміка до зменшення дефіциту рахунку поточних операцій постійною – це велике питання. Протягом останніх шести років спостерігався дефіцит балансу товарів, який має дуже великі значення порівняно з іншими статтями Платіжного балансу України. Позитивним є зростання балансу послуг (яке поки що не досягнуло рівня 2014 р.) і балансу доходів (як первинних, так і вторинних, значення яких у 2019 р. були найбільшими за останні шість років).

Отже, виявлено показник, який дуже негативно впливає на Платіжний баланс України. Це дефіцит балансу товарів. Цей показник є агрегованим і складається з суми інших показників (див. табл. 2). Під основними показниками у табл. 2 наведено такі, які у структурі імпорту займали понад 5%.

Імпорту товарів протягом останніх шести років в Україну суттєво зменшився у 2015 р., а далі постійно зростає (у 2018 р. навіть дещо перевищив значення 2014 р.).

У 2019 р. найбільшу питому вагу в імпорту товарів займали імпорту мінеральних продуктів (21,4%) на суму 12 983,7 млн дол. США та імпорту ма-шин, обладнання та механізмів на суму 13 307,4 млн дол. США (21,9%).

Імпорту машин, обладнання та механізмів, електротехнічного обладнання складався з

Таблиця 1

Платіжний баланс України (аналітична форма) за 2014–2019 рр. [1].

Стаття балансу	Фактичні значення, млн дол. США					
	2014	2015	2016	2017	2018	2019
A. Рахунок поточних операцій, у т.ч.:	-4596	-189	-3450	-2442	-4653	-1322
Баланс товарів та послуг, у т.ч.:	-4606	-1704	-5470	-8644	-11492	-12383
Баланс товарів	-7128	-3455	-6942	-9663	-12954	-14332
Баланс послуг	2522	1751	1472	1019	1462	1949
Баланс первинних доходів	-1531	-1113	-931	2579	3151	4753
Баланс вторинних доходів	1541	2628	2951	3623	3688	6308
B. Рахунок операцій з капіталом	400	456	92	-4	36	38
C. Фінансовий рахунок	9111	-582	-4704	-5012	-7494	-7264
D. Зведений баланс (=A+B-C)	-13307	849	1346	2566	2877	5980
E. Резерви та пов'язані статті	-13307	849	1346	2566	2877	5980

Основні показники товарної структури імпорту України за 2014–2019 рр. [6]

Стаття балансу	Фактичні значення, млн дол. США (%)					
	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Усього	54428,7 (100%)	37516,4 (100%)	39249,8 (100%)	49607,2 (100%)	57141 (100%)	60783,7 (100%)
V. Мінеральні продукти, у т. ч.:	16095,4 (29,6%)	11690 (31,2%)	8495 (21,6%)	12504 (25,2%)	14169,3 (24,8%)	12983,7 (21,4%)
27 палива мінеральні; нафта і продукти її перегонки	15143,8 (27,8%)	10882,4 (29,0%)	7851,5 (20,0%)	11699,6 (23,6%)	13376 (23,4%)	12172,3 (20,0%)
VI. Продукція хімічної та пов'язаних із нею галузей промисловості	6782,2 (12,5%)	5009,1 (13,4%)	5619,5 (14,3%)	6545,9 (13,2%)	7044,9 (12,3%)	7482,5 (12,3%)
VII. Полімерні матеріали, пластмаси та вироби з них	3638,1 (6,7%)	2646,2 (7,1%)	2866,9 (7,3%)	3245,8 (6,5%)	3558,1 (6,2%)	3564,3 (5,9%)
39 пластмаси, полімерні матеріали	2925,4 (5,4%)	2093 (5,6%)	2201,1 (5,6%)	2460,3 (5,0%)	2701 (4,7%)	2638,7 (4,3%)
XV. Недорогоцінні метали та вироби з них	3324,4 (6,1%)	2004,2 (5,3%)	2306,5 (5,9%)	3012,8 (6,1%)	3575,1 (6,3%)	3649,1 (6,0%)
XVI. Машини, обладнання та механізми; електротехнічне обладнання, у т. ч.:	8720,8 (16,0%)	6273,4 (16,7%)	7889,4 (20,1%)	9902 (20,0%)	11951,4 (20,9%)	13307,4 (21,9%)
84 реактори ядерні, котли, машини	4914,2 (9,0%)	3578,2 (9,5%)	4686,1 (11,9%)	5776,8 (11,7%)	6476,3 (11,3%)	6657,6 (11,0%)
85 електричні машини	3806,6 (7,0%)	2695,2 (7,2%)	3203,2 (8,2%)	4125,8 (8,3%)	5475 (9,6%)	6649,7 (10,9%)
XVII. Засоби наземного транспорту, літальні апарати, плавучі засоби	2648,2 (4,9%)	1743,6 (4,6%)	2959,5 (7,5%)	4182,1 (8,4%)	4553 (8%)	6161,4 (10,1%)
87 засоби наземного транспорту, крім залізничного	2451 (4,5%)	1619,9 (4,3%)	2814 (7,2%)	3965,7 (8,0%)	4222,1 (7,4%)	5795,2 (9,5%)

Примітка: природний газ входить у товарну групу 27 товарною позицією 2711 [7].

імпорту реакторів ядерних, котлів, машин на суму 6657,6 млн дол. США (11,0%) та електричних машин на суму 6649,7 млн дол. США (10,9%). Це можна вважати позитивною динамікою, адже проводиться модернізація АЕС (щодо першого показника), а імпорт електричних машин вказує на модернізацію обладнання в інших секторах економіки, не лише в енергетиці. У цій сфері зробити конкуренцію імпорту вкрай важко.

Імпорт засобів наземного транспорту, крім залізничного, щороку зростає і майже сягає 10%. Чи зможе вітчизняна економіка щось протиставити імпортованим транспортним засобам – питання риторичне.

В Україні спостерігається ще одна тенденція, яка заважатиме процесам імпортозаміщення: імпорт переважно вживаного обладнання, машин, механізмів. Експлуатація частково зношених основних засобів зменшує суми амортизаційних відрахувань, а це – собівартість виготовленої продукції. Тому навіть коли українські аналоги обладнання за своїми характеристиками зрівняються із закордонними зразками, то за однакової ціни все ж дешевше буде імпортувати вживане обладнання. Або вітчизняне обладнання має бути значно дешевшим за однакової якості із закордонним.

Питання заміщення імпорту недорогоцінних металів та виробів із них потрібно досліджувати додатково. Але в структурі імпорту вони займають 6% і, ймовірно, сировиною для суміжних галузей

економіки не стануть. Тому суди навряд чи варто спрямовувати ресурси.

Основну увагу слід приділити імпорту палива. Цікаво, що імпорт мінеральних продуктів майже повністю складався з імпорту мінерального палива (газу, вугілля), нафти і продуктів її переробки. Це якраз найбільший показник не з розділу агрегованої групи товарів, який у попередні періоди займав навіть понад 30% усього імпорту). Тут напрашується невтішний висновок про те, що Україна, яка володіє великими покладами природних паливних корисних копалин, не може себе забезпечити паливом і не є самодостатньою в цій сфері. Керівництво України змушене домовлятися з іншими державами про постачання газу, паливно-мастильних матеріалів тощо. Це робить позиції України слабкими у міжнародних переговорах (дуже спрощено це виглядає так: «ми хочемо купити у Вас газ, натомість пропонуємо...»). Мусимо бути цікавими для своїх партнерів. Гроші за газ не сильно привабливі для партнерів, бо зовнішній борг України станом на 30.04.2020 р. становив 1328,8 млрд грн. і має тенденцію до зростання [8]. Щось нам потрібно запропонувати взамін.

Тепер варто простежити динаміку обсягів споживання, імпорту та видобутку природного газу в Україні протягом останніх шести років (табл. 3).

Дані табл. 3 показують, що обсяг споживання газу в Україні скорочується. Причини такого

**Динаміка обсягів споживання, імпорту та видобутку природного газу
в Україні протягом 2014–2018 рр., млрд куб. м. [9].**

Найменування показника	Фактичні значення, млрд куб. м.					
	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Обсяг споживання газу	41,6	33,8	33,2	31,9	28,5	26,4
Обсяг видобутку українського газу	20,5	19,9	20,1	20,5	21,0	20,7
Імпорт газу	19,5	16,4	11,1	14,1	10,6	14,2

скорочення можуть бути різні, їх вивчати тут немає потреби, просто констатація факту. До 2018 р. дуже повільними темпами зростав обсяг видобутку українського газу і водночас суттєво зменшувався обсяг імпорту газу. Це позитивні тенденції. У 2019 р. ситуація змінилася. Видобування власного природного газу скоротилося на 300 млн кубометрів через природне падіння видобутку на основних родовищах через їхню зношеність [10]. І, що найгірше, цей процес на зношених родовищах скоротити неможливо. Залишається тільки освоювати нові газові родовища та займатися енергоефективністю.

Якщо Україна як держава сама себе забезпечуватиме паливом, то:

- по-перше, це покращить енергонезалежність і самодостатність нашої держави;

- по-друге, це сприятиме покращенню переговорних позицій керівництва держави;

- по-третє, зросте суб'єктність України серед інших держав;

- по-четверте, українці залишать суму, на яку імпортують це паливо (12–13 млрд дол. США), у себе на території (вирівнявши баланс товарів у Платіжному балансі) або частково витратять на інші імпорتنі речі (що потягне за собою часткове покращення у Платіжному балансі). А це стабільний курс гривні щодо іноземних валют;

- по-п'яте, з цією галуззю економіки частково пов'язані хімічна та суміжні з нею галузі промисловості, виробництво полімерних матеріалів, пластмас та виробів із них. Наприклад, переробка нафти дасть сировину для виробництва пластмас та полімерів, імпортозаміщення вугілля – для коксохімічної галузі тощо (а це ще 12,3% + 5,9% у структурі імпорту. Разом з імпортом палива виходить до 40% імпорту товарів в Україну!);

- по-шосте, це товарне підкріплення гривні, що є сильним фактором протидії інфляційним процесам;

- по-сьоме, все це нові робочі місця, додана вартість в економіці та інші суміжні показники.

Основними проблемами розвитку паливно-енергетичного комплексу України можна вважати такі, як:

- вкрай повільний розвиток видобутку вітчизняного газу. Чиновники у цій сфері спрощують документообіг і полегшують можливості для

приватних інвесторів зайти в цей сектор економіки, але суттєвих зрушень не видно;

- нестабільна економічна політика, що породжує нові ризики для інвесторів;

- догматичний, але не раціональний спосіб мислення українців, згідно з яким для самих українців газ має бути дешевий. При цьому ніхто не ставить запитання про інтереси інвесторів, а це – головне для здійснення інвестицій.

Ще варто згадати про пандемію COVID-19, яка внесла свої корективи у світові процеси. Більшість держав оголосили карантин і сильно обмежили рух людей. А на вільному русі товарів, капіталів і працівників тримається глобалізація як світовий процес та лібералізм як економічна доктрина. І карантин, спровокований пандемією COVID-19, вибив з-під лібералізму один із трьох стовпів – вільний рух людей. Держави повернулися до старого і вже призабутого протекціонізму – захисту своєї території від іноземних громадян (хай на короткий час, хай з аргументацією про нерозповсюдження вірусу, але все ж протекціонізм). Тому в подальшому слід очікувати повернення низки держав до часткового протекціонізму своїх внутрішніх ринків, адже в стресових умовах методи лібералізму виявилися не дієвими, а методи протекціонізму якраз виявилися дієвими. Це аргумент на користь імпортозаміщення енергоресурсів в Україні.

Карантин призвів до зменшення ділової активності та економічної кризи в світових масштабах. Хай ця криза невелика, але багато держав, особливо технологічно розвинутих, вводили обмеження і зіткнулися з погіршенням економічних показників. Це вплинуло на зменшення споживання енергоресурсів у світових масштабах, тому вартість енергоресурсів (передусім нафти й газу) зменшилася. У періоді найближчих двох-трьох років це позитивно відіб'ється на платіжному балансі, проте все ж це не має бути аргументом проти імпортозаміщення. З часом світова економіка відновиться, ще й зростати буде, споживання енергоресурсів зросте, і їх вартість теж зросте. Тому на той момент Україні добре було би мати (наскільки це можливо) свою енергетичну самодостатність і незалежність. Та й освоєння нових родовищ займає довгі роки, й орієнтуватися на короткострокову кон'юнктуру ринку не варто.

Висновки з проведеного дослідження.

Отже, основним фактором, який негативно впливає на Платіжний баланс України, є величезний дефіцит балансу товарів. Вирівняти його можна шляхом збільшення видобутку вітчизняного газу, нафти і розвитку паливно-енергетичного комплексу України як пріоритетного. Продукція цього сектору стане сировиною для суміжних секторів, і відбудеться кумулятивний ефект зростання. Сировина для розвитку паливного сектору в Україні є. Основні проблеми розвитку галузі – це бюрократичні бар'єри і нестабільна економічна політика держави. Вся аргументація, що імпортозаміщення – це протекціонізм, а сучасна світова економіка побудована на лібералізмі, не є достатньою. Контраргумент – пандемія COVID-19, яка була спровокована вільним рухом людей по світі, змусила уряди багатьох країн світу ввести карантин і обмежити свободу пересування людей. Тому заходи протекціонізму виявилися більш дієвими у стресових умовах. Політика імпортозаміщення як інструмент протекціонізму – теж досить дієвий інструмент.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Платіжний баланс України. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/economy/balance> (дата звернення: 28.05.2020).
2. Цап М.В. Сутнісні характеристики процесу імпортозаміщення та його соціально-економічна роль. *Вісник Хмельницького національного університету*. 2014. № 4. Т. 1. С. 206–210.
3. Цап М.В., Палінчак М.М. Стратегічні пріоритети державної економічної політики імпортозаміщення *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Міжнародні економічні відносини та світове господарство*. 2018. Вип. 18 (3). С. 112–117.
4. Семів Г.О., Семів С.Р. Модель імпортозаміщення на вітчизняному ринку світлич нафтопродуктів *Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики*. 2017. Вип. 1. С. 220–226.
5. Рудніченко Є.М., Гавловська Н.І., Гавловська В.І. Глобалізація, імпортозаміщення та економічна безпека держави: взаємовплив і взаємозалежність *Бізнес Інформ*. 2018. № 4. С. 26–32.
6. Товарна структура зовнішньої торгівлі у 2019 році. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2019/zd/tsztt/tsztt_u/tsztt1219_u.htm (дата звернення: 28.05.2020).
7. Пояснення до Української класифікації товарів зовнішньоекономічної діяльності. URL: <http://sfs.gov.ua/baneryi/mitne-oformlennya/subektam-zed/klasifikatsiya-tovariv/73142.html> (дата звернення: 25.05.2020).
8. Державний борг України. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/finance/debtgov/> (дата звернення: 28.05.2020).
9. Результати роботи ГТС України за 2019 рік. URL: <http://utg.ua/utg/media/news/2020/01/gts-results-2019-year.html> (дата звернення: 28.05.2020).
10. У 2019 році видобуток газу в Україні зменшився на 1,4%. URL: <http://www.naftogaz.com/www/3/nakweb.nsf/0/85643131C18C8258C22585070043D8C1?OpenDocument> (дата звернення: 28.05.2020).

REFERENCES:

1. Platizhnyy balans Ukrayiny [Balance of payments of Ukraine]. (in Ukrainian). URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/economy/balance> (accessed: 28 May 2020).
2. Tsap M.V. Sutnisni kharakterystyky protsesu importozamishchennya ta yoho sotsial'no-ekonomichna rol' [Conceptual characteristic of import substitution process and it's social and economic role]. *Visnyk Khmel'nyts'koho natsional'noho universytetu* [Bulletin of Khmelnytsky National University]. 2014. № 4. T. 1. pp. 206–210.
3. Tsap M.V. Palinchak M.M. Stratehichni prioriteti derzhavnoyi ekonomichnoyi polityky importozamishchennya [Strategic priorities of the state economic policy of import substitution]. *Naukovyy visnyk Uzhhorods'koho natsional'noho universytetu. Seriya : Mizhnarodni ekonomichni vidnosyny ta svitove hospodarstvo* [Scientific Bulletin of Uzhhorod National University. Series: International Economic Relations and the World Economy]. 2018. Issue 18 (3). pp. 112–117.
4. Semiv G.O., Semiv S.R. Model' importozamishchennya na vitchyznyanomu rynku svitlykh naftoproduktiv [The model of import substitution on the ukrainian market of light petroleum products]. *Finansovo-kredytna diyal'nist': problemy teorii ta praktyky* [Financial and credit activities: problems of theory and practice]. 2017. Issue 1. pp. 220–226.
5. Rudnichenko Ye.M., Gavlovska N.I., Havlovska V.I. Hlobalizatsiya, importozamishchennya ta ekonomichna bezpeka derzhavy: vzayemovplyv i vzayemozalezhnist' [Globalization, Import Substitution and Economic Security of the State: Interaction and Interdependence]. *Biznes Inform* [Business Inform]. 2018. № 4. pp. 26–32.
6. Tovarna struktura zovnishn'oyi torhivli u 2019 rotsi [Commodity structure of foreign trade in 2019]. (in Ukrainian). URL: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2019/zd/tsztt/tsztt_u/tsztt1219_u.htm (accessed: 28 May 2020).
7. Poyasnennya do Ukrayins'koyi klasyfikatsiyi tovariv zovnishn'oeconomichnoyi diyal'nosti [Explanation to the Ukrainian classification of goods of foreign economic activity]. (in Ukrainian). URL: <http://sfs.gov.ua/baneryi/mitne-oformlennya/subektam-zed/klasifikatsiya-tovariv/73142.html> (accessed: 25 May 2020).
8. Derzhavnyy borh Ukrayiny [Public debt of Ukraine]. (in Ukrainian). URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/finance/debtgov/> (accessed: 28 May 2020).
9. Rezultaty roboty HTS Ukrayiny za 2019 rik [The results at the GTS of Ukraine for 2019]. (in Ukrainian). URL: <http://utg.ua/utg/media/news/2020/01/gts-results-2019-year.html> (accessed: 28 May 2020).
10. U 2019 rotsi vydobutok hazu v Ukrayini zmeshyvsya na 1,4% [In 2019, gas production in Ukraine decreased by 1.4%]. (in Ukrainian). URL: <http://www.naftogaz.com/www/3/nakweb.nsf/0/85643131C18C8258C22585070043D8C1?OpenDocument> (accessed: 28 May 2020).